

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

КОСТИРЯ Олена Валиславівна

УДК 340.12:1(477)"18/19"(092)

**ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ Ф. В. ТАРАНОВСЬКОГО**

12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
КРЕСТОВСЬКА Наталя Миколаївна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри теорії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ГАРАСИМІВ Тарас Зеновійович,
Львівський державний університет внутрішніх
справ,
начальник кафедри теорії та історії держави
і права;

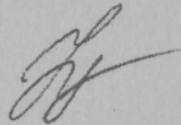
кандидат юридичних наук, доцент
КАПУСТИНА Надія Борисівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії

Захист відбудеться «17» травня 2013 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «17» травня 2013 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради



Н. М. Крестовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасних умовах трансформації українського суспільства зміни в усіх галузях громадського життя сприяли значній інтенсифікації розвитку правової науки, удосконаленню її науково-методологічної бази, відновленню та оновленню світоглядних позицій її представників. Специфіка історичного періоду, який переживає сьогодні Україна, полягає у примхливому поєднанні тенденцій до кардинального оновлення правового регулювання суспільної сфери та пояснюючої його юридичної науки і усвідомлення необхідності зберігати традиції правового життя, зокрема, й традиції наукового осмислення проблем правового характеру.

Актуальним завданням сучасного вітчизняного правознавства стало глибоке вивчення всіх юридичних шкіл і напрямів, що існували в Україні, їхнього внеску в дослідження державно-правових явищ. У зв'язку із цим істотно збільшився інтерес до здобутків правової науки, життєвого та творчого досвіду вітчизняних правознавців, особливо тих, хто працював за «золотої доби» вітчизняної юриспруденції – на межі XIX-XX ст. Особливо це стосується надбань філософії права тієї доби. У цьому контексті великий інтерес становить філософія права одного з найвизначніших представників правової науки кінця XIX – першої третини XX ст. Федора Васильовича Тарановського (1875–1936) – академіка Української Академії наук (з 1918 р.), дійсного члена Сербської королівської академії і ряду Європейських наукових товариств, надзвичайно багатогранного вченого, здобутки якого не повною мірою виявлені та осмислені сучасною наукою.

Повернення праць Ф. В. Тарановського до контенту сучасної юриспруденції є заслугою, І. Б. Усенка, В. О. Томсинова, Л. М. Мудриєвської та О. В. Дмитренко. Разом з тим, як видається, філософсько-правова сторона творчості Ф. В. Тарановського, попри практично одностайне віднесення його сучасними дослідниками до когорти славнозвісних філософів права початку XX ст., ще не осмислена мірою, на яку вона заслуговує.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Спрямованість дисертаційної роботи визначається програмою темою науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» на 2011-2015 рр. «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер – 0110U000671) та плану науково-дослідної роботи кафедри теорії держави і права «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України».

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є виявлення світоглядних засад та філософсько-правових аспектів наукової творчості видатного вітчизняного правознавця Ф. В. Тарановського. Реалізація поставленої мети зумовила постановку таких задач як:

оцінка сучасного стану наукової розробки філософсько-правової спадщини Ф. В. Тарановського;

осмислення соціокультурного контексту формування творчої особистості, соціального буття та науково-педагогічної діяльності Ф. В. Тарановського;

уточнення структури науково-творчої спадщини Ф. В. Тарановського та місця філософсько-правових студій у ній;

з'ясування світоглядно-філософської основи наукової творчості та особливостей праворозуміння Ф. В. Тарановського;

характеристика підходів до систематизації юридичних наук у Ф. В. Тарановського;

виявлення позицій Ф. В. Тарановського у вирішенні основних питань філософії права: ідеї права, співвідношення права та моралі, природного та позитивного права, співвідношення права та держави, верховенства права;

оцінка внеску Ф. В. Тарановського у розвиток основних галузей філософії права: правової онтології, правової гносеології, правової аксіології, філософсько-методологічних основ історії права та історії філософії права.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є наукова спадщина видатного ученого-правознавця Ф. В. Тарановського.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є філософсько-правові аспекти наукової спадщини Ф. В. Тарановського.

Методи дослідження. У дослідженні використана система концептуальних ідей, методологічних підходів, загальнонаукових і спеціально-наукових методів та принципів дослідження, зокрема дескриптивний, історико-біографічний, герменевтичний, діалектичний, компаративно-правовий методи (докладніше методологія дослідження висвітлена у підрозділі 1.1.).

Теоретичною основою дисертаційного дослідження стали положення й теоретичні висновки, які містяться в наукових працях українських і російських науковців, серед яких: В. Д. Бабкін, М. Й. Байтін, М. А. Дамірлі, Н. В. Варламова, В. В. Дудченко, Т. З. Гарасимів, В. Д. Зорькін, О. А. Івакін, І. А. Іванников, І. А. Ісаєв, А. А. Козловський, Н. Б. Капустіна, Н. М. Крестовська, Е. В. Кузнецов, С. І. Михальченко, О. О. Мережко, І. В. Музика, В. С. Нерсисянц, Ю. М. Оборотов, А. В. Поляков, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, В. С. Стюпін, В. О. Томсинов, І. Б. Усенко, О. Н. Ярмиш та ін.

Емпіричну базу дослідження склав комплекс наукових праць Ф. В. Тарановського, мемуарна література.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що уперше наукова творчість видатного правознавця Ф. В. Тарановського представлена в ракурсі цілісного філософсько-правового учіння і конкретизується у такому:

уперше:

доведено, що праворозуміння Ф. В. Тарановського є цілісним складно організованим ученням, що поєднувало теоретико-юридичні, історико-правові та філософсько-правові рівні осмислення правової реальності, й, тяжіючи до соціологічного позитивізму, увібрало окремі аспекти психологічної теорії права та ейдологічного (ідеалістичного) підходу до права, тим самим створюючи підґрунтя для інтегрального типу праворозуміння;

охарактеризовано методологічні засади систематизації Ф. В. Тарановським юридичних наук, а саме: місце в системі наукового знання, об'єкт та предмет юриспруденції, за яким юриспруденція розпадається на три основні галузі – юридичну догматику (або догматичну юриспруденцію), історію права і політику права, співвідношення між якими носить історично змінний характер, а інтегруючою дисципліною виступає енциклопедія права – загальне вчення про право та про державу;

виявлено особливості онтології права Ф. В. Тарановського, які полягають в осмисленні ним з позицій соціології та принципу історизму поняття та структури права, форм позитивного права, здійснення та застосування права; охарактеризовано розуміння Ф. В. Тарановським онтологічних властивостей права як форми суспільних відносин, якими є: нормативність, об'єктивність, обов'язковість, гетерономність, залежність від зовнішнього авторитету, добровільний і у виняткових випадках примусовий порядок реалізації права;

показано, що учений розумів цінність права в інструменталістському ключі, для якого важливою є категорія мети права, яка, за Ф. В. Тарановським полягає у забезпеченні спільних та індивідуальних інтересів, що зумовлює визнання як цінності та охорону правом не тільки індивідуальних прав, але й обов'язків, яким надана юридична імперативність; у змісті охоронюваних правом інтересів він бачив не тільки матеріальне благополуччя, але й моральне удосконалення суспільства;

доведено, що у розумінні основного питання історіософії Ф. В. Тарановський був прихильником стадіально-цивілізаційної схеми історичного процесу, рушійними силами якого уважав передовсім, соціально-економічний фактор, утім не применшуючи значення інших, у тому числі – правових факторів розвитку; у відповідності до цієї схеми захищав ідею єдності факторів розвитку європейських народів;

виявлено, що Ф. В. Тарановський заклав основи методології історико-правового джерелознавства, складовими якої є: 1) учення про джерела права, номенклатура яких відображає загальне в історії права, тоді як співвідношення джерел права на різних етапах розвитку права відображає унікальність історико-правового процесу; 2) учення про пам'ятки права, якими є не тільки юридичні, але й загальні історичні джерела;

доведено, що методологія дослідження історичних пам'яток права, розроблена Ф. В. Тарановським, наближається до герменевтичної парадигми історико-правового дослідження, зокрема, через сформульовані ученим вимоги іманентності розуміння термінології, мови, структури та обсягу правового регулювання, відображеного у пам'ятці права;

удосконалено висновки про:

філософсько-позитивістський світогляд Ф. В. Тарановського, зумовлений, серед іншого, предметом його наукових інтересів та напрямками його педагогічної діяльності;

критичне ставлення Ф. В. Тарановського до ідеї верховенства права, натомість захист ідеї законності правління держави – такого порядку, за якого закон визнається вищою нормою для діяльності держави і відправні усіх функцій державної влади;

дістали подальший розвиток положення про:

соціокультурні та суб'єктивно-особистісні детермінанти формування наукового світогляду Ф. В. Тарановського та комплекс розроблюваних ним напрямів юридичної науки та застосованих методологічних засобів;

розуміння Ф. В. Тарановським співвідношення права і моралі. Розглядаючи право як нижчу межу морального вдосконалювання людини, він виявив обоюсторонність впливу права та моралі: право запозичує із моралі критерії для встановлення обов'язків і вимог і одночасно сприяє моральному вихованню суспільства;

ставлення Ф. В. Тарановським до природно-правового учення, яке він уважав необхідним елементом правосвідомості та політики права, але при цьому непридатним для цілей правозастосування;

окремі аспекти учення Ф. В. Тарановського про правову державу, зокрема його структура, що включає історичні аспекти співвідношення права та держави; правові форми та правові межі діяльності держави; теоретичну конструкцію співвідношення права і держави;

методологічний інструментарій історико-правових досліджень Ф. В. Тарановського, основою якого був філософський позитивізм та його методологічні прийоми: спостереження, порівняння, принцип наукової об'єктивності, вимога комплексного аналізу історико-правових явищ, урахування темпорально-спатіальних параметрів досліджуваних явищ.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки можуть бути використані для подальшого вивчення багатьох історико-правових, теоретичних і методологічних проблем правознавства, при створенні робіт з теорії держави і права, філософії права, історії політико-правових вчень, історії держави і права України, загальної історії держави і права.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані також при підготовці навчально-методичної літератури, у навчальному процесі, при підготовці лекцій і проведенні семінарських занять із дисциплін

«Філософія права», «Теорія держави і права», «Історія політико-правових вчень», «Історія держави і права України», «Загальна історія держави і права», а також спецкурсів із цих дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження апробовані на засіданнях кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія», доповідях на міжнародних науково-практичних конференціях: конференції, присвяченій 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права (Одеса, 30 листопада 2012 р.); конференції, присвяченій пам'яті професора О. В. Сурілова (Одеса, 30-31 березня 2012 р.); «круглому столі» з філософії права (Одеса, 9 грудня 2011 р.); «VII Прибузькі юридичні читання» (Миколаїв, 25-26 листопада 2011 р.) та ін.

Публікації. За темою дисертації опубліковано п'ять наукових статей у наукових фахових виданнях та семи тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на 12 підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 203 сторінки, з них 22 сторінки – список використаних джерел, який складається зі 211 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність і ступінь дослідження теми, зазначається зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, указано на його методологічну основу, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про апробацію та публікацію результатів дисертації, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження та світоглядно-історична основа творчості Ф. В. Тарановського» представлено історіографію та методологію дослідження, охарактеризовано обставини життя та творчості Ф. В. Тарановського, визначено місце філософсько-правових проблем в його творчості.

У підрозділі 1.1. «Історіографія та методологія дослідження» визначено напрями розробки проблематики дисертації у працях попередників, які поділені на такі групи: 1) дослідження з історії російської філософії права межі XIX-XX століть (праці Е. В. Кузнецова, І. А. Ісаєва і Н. М. Золотухіної, М. М. Азаркіна, В. С. Нерсисянца, Г. В. Мальцева, М. Й. Байтіна, О. Ф. Скакун, В. В. Дудченко, В. І. Тимошенко). Зазначено «перекіс» у бік дослідження ідеалістичних філософсько-правових теорій, винятком з чого є праці М. Й. Байтіна, В. В. Дудченко та В. Д. Зорькіна; 2) дослідження з проблематики статусу

історії філософії права як наукового напрямку сучасної юриспруденції. Праці В. С. Нерсисянца, В. С. Бігуна, М. А. Дамірлі, О. О. Мережка, О. М. Литвинова утвердили статус історії філософії права як частини курсу філософії права; 3) *дослідження у сфері історії історико-правової науки* є порівняно новим напрямом у юридичній науці (праці Т. І. Бондарук, О. М. Гетьмана, В. А. Гриньова, Н. В. Іллерицької та ін.); 4) *дослідження у галузі юридичної біографістики* (праці І. Б. Усенко, О. Н. Ярмиша, О. М. Величка, В. О. Томсинова, С. І. Михальченка, В. С. Савчука, О. Є. Музичка). Дисертація Л. М. Мудрисівської «Державно-правові погляди Ф. В. Тарановського» містить докладні відомості про біографію ученого, його становлення як теоретика та історика права. Дисертацію О. В. Дмитренко присвячено проблемі державної влади у творчості Ф. В. Тарановського. Але філософсько-правові ідеї Ф. В. Тарановського у цих працях слугували лише контекстом досліджень, виконаних на тематику, пов'язану, передусім, з питаннями теорії права та державознавства.

Визначено, що методологічна основа дослідження філософсько-правової спадщини Ф. В. Тарановського значною мірою ґрунтована на його ж розробках. Творча спадщина ученого розглядалась як похідний цілісний результат інтелектуальної діяльності, світоглядною основою якої був філософський позитивізм. Методологія дослідження має як емпіричний, так і теоретичний рівні, що перебувають між собою у складному діалектичному взаємозв'язку.

Емпіричне дослідження включає прийоми дескриптивного (описового) методу (спостереження, вербалізацію, узагальнення, класифікацію, інтерпретацію історико-правових фактів), прийоми герменевтичного та біографічного методів. Теоретичний рівень дослідження представлений філософським діалектичним методом, який дав можливість розглянути філософсько-правові ідеї Ф. В. Тарановського у широкому контексті пануючих типів праворозуміння, побачити внутрішні суперечності у його поглядах, зумовив вивчення філософсько-правових сторін творчості ученого в єдності з іншими напрямками його діяльності. Компаративно-правовий метод був використаний для встановлення подібностей і розбіжностей у поглядах Ф. В. Тарановського та інших вітчизняних учених – його сучасників.

У підрозділі 1.2. «*Соціокультурний контекст наукової творчості Ф. В. Тарановського*» подано характеристику соціального та наукового середовища, в якому проходило життя та формувалася творча особистість ученого. Соціальний контекст формування людської особистості Федора Тарановського був непростим – це період докорінного зламу економічної системи суспільства та суспільного ладу, не підкріплений відповідними політичними змінами та змінами у правосвідомості, на який накладалися національні проблеми, у тому числі й колоніального гатунку. Ключову роль у формуванні творчої особистості Ф. В. Тарановського зіграло навчання на юридичному факультеті Варшавського університету (1891-1896), коли

було закладені основи його наукового світогляду та сформувалися його наукові інтереси.

Протистояння юридичного позитивізму та юснатуралізму в юриспруденції Росії початку ХХ ст. значною мірою відбилася і на поглядах Ф. В. Тарановського, який, будучи прихильником філософського позитивізму, демонстрував науковий інтерес до обох напрямів філософії права, намагаючись бути одночасно критичним та об'єктивним щодо реальних здобутків представників цих напрямів.

У підрозділі 1.3. «*Філософсько-правові проблеми юриспруденції в системі наукових інтересів Ф. В. Тарановського*» зазначено, що у колі проблем, яким присвячені праці Ф. В. Тарановського, перебували усі напрями наукового пізнання, які сьогодні охоплюються поняттям загальнотеоретичної юриспруденції. Проведений з урахуванням робіт попередників тематичний аналіз робіт Ф. В. Тарановського дозволяє виокремити такі напрями його наукової діяльності: 1) *історико-правові дослідження* відображені у більшості праць ученого; 2) *історія правничої науки* представлена магістерською дисертацією про розвиток юридичного методу у науці державного права в Німеччині, ця ж проблематика частково відображена у докторській дисертації, присвяченій державному праву дореволюційної Франції, численними статтями, у тому числі – з юридичної біографістики; 3) *теоретико-методологічні дослідження права* відображені у таких працях Ф. В. Тарановського як: «Історичні і методологічні взаємовідносини історії, догми і політики права» (1907), «Порівняльне правознавство наприкінці ХІХ століття» (1902), «Енциклопедія права» (1917); 4) *філософські дослідження права*. Творчі пошуки Ф. В. Тарановського сприяли розвитку вітчизняної філософії права. Його філософсько-правові погляди знайшли відображення в роботах «Інтерес і моральний обов'язок у праві» (Варшава, 1899), «Новий досвід побудови філософії права в російській літературі» (Юр'єв, 1915), «Вчення про природне право» (1917), у підручнику «Енциклопедія права» (1917).

Доведено, що у центрі філософсько-правових досліджень Ф. В. Тарановського були такі питання як: природа права, співвідношення права і моралі, співвідношення позитивного та природного права, природа конституційної держави, взаємозв'язок держави і права, правові форми і межі прояву державної влади тощо. Як історик права він приділяв велику увагу таким питанням: предмет історії права, взаємини її з іншими науками, структура історії права, її поділ на внутрішню і зовнішню, склад і взаємини джерел права, досліджуваних історією права, і склад джерел історії права, тобто джерел пізнання права у його минулому, періодизація історії права тощо.

У другому розділі «*Філософські проблеми права у творчості Ф. В. Тарановського*» висвітлено особливості праворозуміння Ф. В. Тарановського та вирішення ним основних питань філософії права і держави.

У підрозділі 2.1. «Особливості праворозуміння Ф. В. Тарановського» доведено, що світоглядною основою правової концепції Ф. В. Тарановського був різновид матеріалізму – філософський позитивізм, що було зумовлено як пануванням раціоналізму у науковому середовищі того періоду історії, так і предметом головного наукового заняття Ф. В. Тарановського – історії права. Саме методологічна, інструментально-пізнавальна цінність приваблювала його у позитивістській філософії, зокрема, основний методологічний прийом сучасної йому історико-правової науки – прийом спостереження над історико-правовим фактом.

Доведено, що для Ф. В. Тарановського право є різновидом соціальної норми. Ф. В. Тарановський критично оцінював природно-правове розуміння, зауважуючи, що його основою є виключно віра. Не виключаючи психологічного пізнання права, він зауважував, що воно може дати відповідь тільки на питання про дію права, тоді як залишаються ще істотно важливі питання щодо мети юридичної регламентації і щодо зумовленого метою змісту правових норм. Вирішення цих питань, на переконання Ф. В. Тарановського, вимагає вивчення права у зв'язку з усією сукупністю суспільного життя, тобто застосування соціологічного підходу.

Зроблено висновок, що у своїх теоретико-методологічних поглядах Ф. В. Тарановський був прихильником заснованого на філософському позитивізмі підходу до права. На думку ученого, окремі (наприклад, природно-правові, психологічні та соціологічні) підходи мають не виключати, а взаємно доповнювати один одного. В реаліях сьогодення світогляд Ф. В. Тарановського наближається до сучасного нормативного праворозуміння, на основі якого формується інтегральне розуміння права.

У підрозділі 2.2. «Ф. В. Тарановський про концептуальні засади співвідношення держави і права» визначено, що ученим вироблено оригінальну концепцію співвідношення права та держави, яка включала такі структурні елементи як: історичні аспекти співвідношення права та держави; правові форми та правові межі діяльності держави; теоретичну конструкцію співвідношення права і держави. Ф. В. Тарановський виходив із ідеї взаємного впливу держави на право і права – на державу, що мав свої особливості на кожному етапі історичного розвитку. Вищим ступенем проникнення державної організації правом, на думку Ф. В. Тарановського, є принципове визнання юридичних відносин між державою та підданими в порядку правління та установалення суб'єктивних публічних прав громадян на: участь у владі; свободу від влади; сприяння владі. Під правовою державою необхідно Ф. В. Тарановський розумів таку державу, в якій для проявів державної влади встановлено правові форми, створювані законністю правління, і правові межі, встановлювані системою суб'єктивних публічних прав громадян.

Виявлено критичне ставлення Ф. В. Тарановського до ідеї суверенітету (верховенства) права; він уважав її лише метафорою.

У підрозділі 2.3. «*Методологічні основи систематизації юридичних наук за Ф. В. Тарановським*» визначено, що услід О. Конту Ф. В. Тарановський відносив правознавство до числа соціальних наук. Його об'єктом він уважав позитивне право та ідеї права, які йому протиставляються. Предмет юриспруденції як науки, за Ф. В. Тарановським, є багатовимірним і включає: догму права (чинне право), історію та фактори правоутворення (минуле право), засоби удосконалення права (майбутнє право). Відповідно предмету юриспруденція розпадається на три основні галузі – юридичну догматику (або догматичну юриспруденцію), історію права і політику права, які можуть існувати як відокремлено, так і поєднуючись в одному творі, де певне питання досліджується історично, розробляється догматично і обговорюється *de lege ferenda*.

Співвідношення історії, догми і політики права, за Ф. В. Тарановським, носить історично змінний характер. У перехідні епохи суспільного життя переважає науковий інтерес до політики та історії права. Після різного роду реформ догматична юриспруденція бере верх над історією права і політикою.

Інтегруючою дисципліною в системі юриспруденції, за Ф. В. Тарановським, виступає енциклопедія права – загальне вчення про право та про державу, тобто розкриття тих основних ідей правознавства, які пронизують усі спеціальні юридичні дисципліни. Показано, що Ф. В. Тарановський заперечував протиставлення енциклопедії права та філософії права, не вбачаючи підстав для виокремлення останньої як самостійної дисципліни. Згідно з Ф. В. Тарановським, у центрі наукового правознавства знаходиться догматична юриспруденція, а центральним питанням її є поняття норми.

У підрозділі 2.4. «*Співвідношення права і моралі у концепції Ф. В. Тарановського*» показано, що розуміння ученим співвідношення права та моралі відзначено діалектичним підходом: право та мораль є різновидами соціальної норми, але мають риси не тільки подібності, але й відмінності. На його думку, вони взаємодоповнюють одна одну, оскільки мета у права і моралі одна, а саме – охорона існування і сприяння розвитку суспільства на засадах справедливості, а якщо ширше – утілення ідеї добра, в чому він однозначно слідував філософським пошукам В. С. Соловйова. У той же час учений зазначав, що єдине завдання права і моральності досягається різними шляхами. Моральність діє шляхом накладення односторонніх обов'язків, а право діє шляхом не тільки обов'язків, але й вимог, які є додатковим стимулом для виконання обов'язків і забезпечення тих моральних установок і соціального добра, що існують у праві.

Ф. В. Тарановський погоджувався з розумінням права як мінімуму моральності, не закриваючи очі на численні приклади протиріччя між цими соціальними регуляторами.

У підрозділі 2.5. «Ф. В. Тарановський про співвідношення природного та позитивного права» зазначено, що співвідношення природного та позитивного права Ф. В. Тарановський у душі позитивної філософії аналізує, керуючись принципом історизму та враховуючи антропологічний підхід до права. На його думку, протиставлення реальному праву права ідеального випливає з природжених людині властивостей – критичного ставлення до існуючого правопорядку та прагнення до досконалого ідеалу справедливості. Як вважає Тарановський, якщо зміст природного права є мінливим, то ідея природної справедливості залишається незмінною, оскільки незмінним є її існування у правосвідомості людей. Природне право виступає як критерій удосконалення позитивного права. У зв'язку з цим політика права не може обійтися без природного права.

Догматика позитивного права теж не є вільною від елементів природного права. Ф. В. Тарановський підкреслював, що природне право не суперечить позитивній науці у широкому розумінні цього поняття, і є необхідним її доповненням, тому що, з одного боку, природне право, як певне явище суспільного життя, підлягає науковому вивченню й поясненню, з іншого – воно привносить необхідний у суспільних науках телеологічний момент, стосовно якого провадиться оцінка соціальних явищ.

Третій розділ «Грані філософії права у творчості Ф. В. Тарановського» присвячено характеристиці поглядів Ф. В. Тарановського на онтологію, аксіологію, гносеологію права та філософію історії права і правової думки.

У підрозділі 3.1. «Онтологія права у працях Ф. В. Тарановського» визначено, що онтологічні аспекти учення про право в спадщині ученого представлено як питання про поняття права, структуру права, форми позитивного права, здійснення та застосування права.

Природою права, за Ф. В. Тарановським, є форма суспільних відносин, відмітна такими властивостями як нормативність, об'єктивність, обов'язковість, гетерономність, залежність від зовнішнього авторитету. Примусовий порядок правореалізації він заперечує, уважаючи його факультативним.

Структурними елементами права Ф. В. Тарановський уважав об'єктивне та суб'єктивне, приватне та публічне право. Під правом в об'єктивному сенсі він розумів юридичну норму або сукупність юридичних норм, а під правом у суб'єктивному сенсі – вимоги, якими наділяє людей норма права. Об'єктивне і суб'єктивне право перебувають одне до одного не в причинній, а корелятивній взаємодії, що йшло врозріз як з юридичним позитивізмом, так і з теоріями природного права.

Оригінальним було бачення Ф. В. Тарановським відмінностей публічного та приватного права: публічними є юридичні відносини, в яких одним із суб'єктів є держава як носій примусової влади; приватними

визначаються ті відносини, в яких держави як суб'єкта немає або вона виступає як носій майнових інтересів.

Традиційні для юридичного позитивізму уявлення про структуру права доповнюються у Тарановського судженнями про офіційне та неофіційне право – поняттями, уведеними до наукового обороту Л. Й. Петражицьким. На відміну від останнього Тарановський зараховує до неофіційного права не всю сукупність суб'єктивних правових переживань у психіці індивіда, не факти суб'єктивної правосвідомості та їхні проєкції, а виключно юридичні норми об'єктивного значення, встановлені недержавними суб'єктами.

У підрозділі 3.2. *«Правова гносеологія у творах Ф. В. Тарановського»* зазначено, що позитивістсько-правова парадигма зумовила розвиток ним засобів пізнання правової реальності у руслі методологічного інструментарію позитивізму. Він зазначає, що потреби практики зумовили появу перш за все формально-юридичного (догматичного) методу пізнання правової реальності (римська юриспруденція, глосатори та постглосатори, французькі легісти, юристи німецького імперського суду). Разом з тим у сфері пізнання учений був супротивником монізму та прямолінійного одностороннього підходу. Ф. В. Тарановський вважав за важливе, щоб методи дослідження відповідали його предмету, інакше самовільно обраний метод уведе дослідника в оману.

Так, Ф. В. Тарановський зазначав, що психологічний аналіз індивідуальної свідомості виявився цілком доречним і плідним для з'ясування своєрідного характеру нормативного впливу права на волю індивіда. Крім того, він особливого значення надавав соціально-політичному методу та порівняльному правознавству, що, на його думку, може бути філософською основою юриспруденції на заміну теорії природного права.

Особливістю методологічного арсеналу Ф. В. Тарановського була діалогічність текстової побудови системи його наукових міркувань, суджень, висновків та прихильність образному, метафоричному мисленню.

У підрозділі 3.3. *«Правова аксіологія у творах Ф. В. Тарановського»* зазначено, що аксіологічний аспект юриспруденції Ф. В. Тарановського представлений його розумінням цінності права в інструменталістському ключі, для якого важливою є категорія мети права. Відкидаючи розуміння мети права як забезпечення індивідуальної свободи і як забезпечення інтересу, Ф. В. Тарановський зазначає, що цінністю, охоронюваною правом, слід визнати не тільки індивідуальні бажання, але й обов'язки, яким надана юридична імперативність. Резюмуючи усе висловлене щодо мети права, він стверджує, що право має на меті забезпечення спільних та індивідуальних інтересів. При цьому він обмежується виключно формальним встановленням мети у праві, не наповнюючи її заздалегідь встановленим змістом, оскільки тільки тоді поняття мети права охоплює минуле, чинне та бажане право.

Ф. В. Тарановський був далеким від того, щоби бачити у змісті інтересу виключно матеріальне благополуччя: в широкому сенсі інтересом він уважав також і моральне удосконалення.

У підрозділі 3.4. «Філософське осмислення історії права та методологія історико-правових досліджень у творчості Ф. В. Тарановського» показано, що у розумінні основного питання історіософії він був прихильником стадіально-цивілізаційної схеми історичного процесу, рушійними силами якого уважав передовсім, соціально-економічний фактор, утім не применшуючи значення інших, у тому числі – правових факторів розвитку. Ф. В. Тарановський стояв на позиції єдності факторів розвитку та історичної долі європейських народів, включно слов'янських.

Філософія правової історії у спадщині ученого має такі напрями: методологічне спорядження історико-правового дослідження; визначення місця та ролі правової історії у системі юридичного пізнання; спільне, особливе, одиничне в історико-правовому розвитку різних спільнот, зокрема, слов'янських.

Історію права Ф. В. Тарановський вважав ідеографічною дисципліною, яка сконцентована на феноменах, а не на жорстких законах соціального розвитку. Зважаючи на ідеографічний характер дисципліни правової історії, розгляд правових явищ має відбуватися у конкретному просторі і часі.

Доведено, що Ф. В. Тарановським започатковано методологію історико-правового джерелознавства, яка включає: 1) учення про джерела права; 2) учення про пам'ятки права, до яких входять не тільки юридичні, але й загальні історичні джерела. Розроблену Ф. В. Тарановським методологію дослідження історичних пам'яток права оцінено як підхід до герменевтичної парадигми історико-правового дослідження.

Проаналізовано праці ученого, присвячені німецькій та французькій філософії права, біографічні розвідки, присвячені російським філософам права. Визначено, що вершиною творчості ученого у цьому напрямі стали дві праці, присвячені філософсько-юридичному трактату Катерини II, яким, по суті є її Наказ Комісії про складання проекту нового Уложення. Аналіз Ф. В. Тарановським змісту Наказу показав, що майже всі складові її елементи безпосередньо запозичені імператрицею Катериною II у західноєвропейських корифеїв просвітньої політичної думки XVIII ст. Наказ розвиває теорію бюрократичної монархії, головними рисами якої є: скасування безпосереднього особистого керівництва государя, керівництва за допомогою професійного чиновництва та ієрархічна градація урядових інстанцій.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні поставлено і вирішено наукове завдання, яке полягало у виявленні світоглядних засад та філософсько-правових аспектів наукової творчості видатного вітчизняного правознавця Ф. В. Тарановського. Основні підсумки дослідження становлять такі положення:

1. Систематизація та критичний аналіз наукової літератури з проблематики дослідження показали, що, на противагу науковій біографії ученого та характеристиці його внеску у дослідження теорії та історії держави і права, філософсько-правові ідеї Ф. В. Тарановського досі не знайшли належного відображення, незважаючи на високу затребуваність філософського осмислення правової реальності як минулого, так і сучасності. Сфера історії філософії права, у межах якої виконано дослідження, зумовила застосування діалектично поєднаних методологічних засобів емпіричного та теоретичного характеру, якими стали дескриптивний, герменевтичний, біографічний, діалектичний, компаративно-правовий методи.

2. Формування наукового світогляду Ф. В. Тарановського відбувалось у перманентно-революційному соціокультурному контексті пореформеної Росії. Об'єктивним чинником концептуального осмислення ним різноманітних аспектів правової реальності став соціальний запит на створення реалістичної правової теорії та адекватного завданням юриспруденції інструментарію для вивчення як історичних, так і нових державно-правових явищ. Суб'єктивний чинник формування філософсько-правової концепції Ф. В. Тарановського зумовлений його здатністю до дивергентного типу правового мислення, що проявилось у різноманітності розроблених ним напрямів юридичної науки та застосованих ним методологічних засобів. Виявлені основні напрями наукової діяльності дозволяють характеризувати його як філософа права, історика права, теоретика права, розробника наукознавчих, теоретико-методологічних проблем правової науки та ученого-критика.

3. Світоглядною основою праворозуміння Ф. В. Тарановського був матеріалізм в його філософсько-позитивістському різновиді. Право ним виводиться з реально існуючих соціальних відносин з вироблення, розподілу та обміну матеріальних та нематеріальних цінностей. Значною мірою філософсько-позитивістська позиція ученого була зумовлена предметом його досліджень, якими по черзі ставали державне право зарубіжних країн, історія права, догма права. Праворозуміння ученого є цілісним складно організованим ученням, в якому поєднуються теоретико-юридичні, історико-правові та філософсько-правові рівні осмислення правової реальності. Загалом учення Ф. В. Тарановського тяжіло до соціологічного позитивізму, але, зважаючи на те, що він органічно адаптував психологічну теорію права та ейдологічний (ідеалістичний) підхід до права, є можливим

зробити висновок про створення Ф. В. Тарановським підґрунтя інтегрального праворозуміння.

4. Ф. В. Тарановським була розроблена оригінальна концепція співвідношення права та держави, яка включала такі структурні елементи як: історичні аспекти співвідношення права та держави; правові форми та правові межі діяльності держави; теоретичну конструкцію співвідношення права і держави. В його трактовці історія взаємовідносин між державою і правом, з одного боку, означає вплив державної організації на правотворчість, з іншого – цим не вичерпується, охоплюючи також вплив права на державну організацію. Ф. В. Тарановський розрізняв дві стадії у розвитку правової держави: 1) встановлення законності правління; 2) визнання суб'єктивних публічних прав підданих, що стають за посередництвом цього визнання громадянами.

5. За Ф. В. Тарановським, законність правління – це такий державний порядок, за якого закон визнається вищою нормою для діяльності держави і відправи усіх функцій державної влади. Вищий ступінь проникнення державної організації правом, за Ф. В. Тарановським, являє собою принципове визнання юридичних відносин між державою і підданими і визнання державою суб'єктивних публічних прав громадян, що складають три групи: 1) права на участь у владі; 2) права на свободу від влади; 3) права на сприяння влади.

6. Критикуючи теорію суверенітету права (верховенства права), Ф. В. Тарановський указує на те, що державний суверенітет означає незалежність державної влади стосовно іншої організованої влади, але не до права в цілому. Ф. В. Тарановський, повертаючи поняття державного суверенітету до його реального історичного значення, вважає за зайве надбудовувати над ним ще суверенітет права, оскільки суверенітет, за словами вченого, це винятково властивість державі, а стосовно права – це всього лише метафора.

7. Ф. В. Тарановський відносив правознавство до числа соціальних наук. Його об'єктом він уважав позитивне право та ідеї права, які йому протиставляються, а предметом: догму права (чинне право), історію та фактори правоутворення (минуле право), засоби удосконалення права (майбутнє право). Відповідно предмету юриспруденції розпадається на три основні галузі – юридичну догматику (або догматичну юриспруденцію), історію права і політику права, які можуть існувати як відокремлено, так і поєднуючись в одному творі, де певне питання досліджується історично, розробляється догматично і обговорюється *de lege ferenda*.

Інтегруючою дисципліною в системі юриспруденції, за Ф. В. Тарановським, виступає енциклопедія права – загальне вчення про право та про державу. У центрі наукового правознавства знаходиться догматична юриспруденція, а центральним питанням її є поняття норми.

8. Однією з центральних філософсько-правових проблем, що розглядалися Ф. В. Тарановським, було співвідношення права і моралі.

Їхній взаємозв'язок він пов'язує з єдністю їхнього походження, яким є суспільство, і цілей, якими є охорона існування і сприяння розвитку суспільства на засадах справедливості. Відмінність права та моралі полягає у тому, що мораль діє шляхом накладення односторонніх обов'язків, а право діє шляхом не тільки обов'язків, але й вимог. Учений уважав, що право є нижчою межею морального вдосконалювання людини. Разом з тим пішов далі своїх попередників у виявленні обопільного впливу права та моралі: право запозичує із моралі критерії для встановлення обов'язків і вимог і одночасно сприяє моральному вихованню суспільства.

9. Для філософсько-правової концепції Ф. В. Тарановського не властиве жорстке протиставлення позитивного та природного права. На його думку, ідея природного права, заснованого на розумі, совісті, справедливості, є споконвічною ідеєю людства. Будучи непридатним для вирішення вузькоконкретних завдань, воно є необхідним елементом правосвідомості, політики права, критерієм для оцінки позитивного права, заповнення його прогалин і подальшого правотворення.

10. Онтологічні аспекти учення про право у творах Ф. В. Тарановського представлено як осмислені з позицій соціології та принципу історизму питання про поняття права, структуру права, включно право в об'єктивному та суб'єктивному сенсі, форми позитивного права, здійснення та застосування права.

Онтологічні властивості права зумовлені, за Ф. В. Тарановським, його природою, якою є форма суспільних відносин, відмінна такими властивостями як нормативність, об'єктивність, обов'язковість, гетерономність, залежність від зовнішнього авторитету. Разом з тим учений заперечує таку відмічену юридичними позитивістами рису права як примусовий порядок його реалізації. На його думку, здійснення права спирається на добровільне підкорення правовим велінням, але за відсутності такого підкорення право допускає і застосовує примус.

11. Дослідження Ф. В. Тарановським структури права відображає його схильність до інтегрального праворозуміння. Під правом в об'єктивному сенсі він розумів юридичну норму або сукупність юридичних норм, а під правом у суб'єктивному сенсі – вимоги, якими наділяє людей норма права. Об'єктивне і суб'єктивне право перебувають одне до одного в корелятивній взаємодії, що йшло врозріз як з юридичним позитивізмом, так і з теоріями природного права. Разом з тим в позитивістському руслі він підтримував традиційний поділ права на публічне та приватне, пояснюючи відмінність публічного та приватного права таким чином: публічними є юридичні відносини, в яких одним із суб'єктів є держава як носій примусової влади; приватними визначаються ті відносини, в яких держави як суб'єкта немає або вона виступає як носій майнових інтересів. Співвідношення між публічним і приватним правом не має постійного характеру протягом усієї історії. Застосовуючи надбання психологічної теорії права Ф. В. Тарановський

оперує поняттями офіційного та неофіційного права. До останнього виду права він зараховував юридичні норми об'єктивного значення, створені недержавним суб'єктом.

12. Пошуки гносеологічного інструментарію Ф. В. Тарановським головним чином пов'язані з історією права. Будучи філософським позитивістом, у сфері пізнання він був супротивником монізму та прямолінійного одностороннього підходу. При вивченні правових явищ в історії він заперечував факторний монізм, вважаючи, що будь-який один із факторів не дозволяє одержати істинно науково-історичне знання про досліджувані явища. Порівняльне правознавство, на думку Ф. В. Тарановського, є найважливішою спадщиною, яку XIX ст. залишило юридичній науці. Порівняння є різновидом основного прийому позитивного методу – спостереження, і замінює собою неможливий і тому відсутній у суспільних науках «прямий» експеримент, експериментальний досвід, що полягає, як у фізиці, у штучному створенні якихось явищ.

13. Аксіологічний аспект юриспруденції Ф. В. Тарановського представлений його розумінням цінності права в інструменталістському ключі, для якого важливою є категорія мети права. Ф. В. Тарановський зазначає, що цінністю, охоронюваною правом, слід визнати не тільки індивідуальні бажання, але й обов'язки, яким надана юридична імперативність, а право має на меті забезпечення спільних та індивідуальних інтересів. При цьому він обмежується виключно формальним встановленням мети у праві, не наповнюючи її заздалегідь встановленим змістом, оскільки тільки тоді поняття мети права охоплює минуле, чинне та бажане право.

14. Аналіз філософських аспектів історико-правової спадщини Ф. В. Тарановського показує, що у розумінні основного питання історіософії він був прихильником стадіально-цивілізаційної схеми історичного процесу, рушійними силами якого уважав соціально-економічний фактор, та інші, у тому числі – правові фактори розвитку. У відповідності до парадигми стадіально-цивілізаційного розвитку Ф. В. Тарановський стояв на позиції єдності факторів розвитку та єдності історичної долі європейських народів. Зокрема, у своїх конкретно-історичних студіях він доводив, що державний лад середньовічної Русі проходив ті ж фази розвитку, які відмітні в історії країн Західної Європи.

15. Філософія правової історії у спадщині ученого представлена, передусім, засобами методологічного оснащення історико-правового дослідження. На думку Ф. В. Тарановського історія права стала дійсною наукою тільки тоді, коли стала на ґрунті позитивної науки, запозичивши у природничих наук вельми плідний пізнавальний засіб – спостереження. Інші складові методологічного позитивізму Ф. В. Тарановського: принцип наукової об'єктивності; вимога комплексного аналізу правових явищ, який має бути поєднаний догматичне та історико-правове дослідження.

16. Історію права Ф. В. Тарановський вважав ідеографічною дисципліною, яка сконцентрована на феноменах, а не на жорстких законах соціального розвитку. Зважаючи на ідеографічний характер дисципліни правової історії, розгляд правових явищ має відбуватися у конкретному просторі і часі. Поряд з догмою права та політикою права історія права є однією з трьох складових юриспруденції та являє собою одну з трьох методологічних позицій, з яких вивчається право.

17. Ф. В. Тарановський заклав основи методології історико-правового джерелознавства, складовими якої є: 1) учення про джерела права; 2) учення про пам'ятки права. Номенклатура джерел права відображає загальне в історії права, тоді як співвідношення джерел права на різних етапах розвитку права відображає унікальність історико-правового процесу. До пам'яток права учений включає не тільки юридичні, але й загальні історичні джерела. Розроблену Ф. В. Тарановським методологію дослідження історичних пам'яток права слід оцінити як підхід до герменевтичної парадигми історико-правового дослідження. Зокрема, в ній чітко простежується такий канон герменевтики як вимога іманентності розуміння термінології, мови, структури та обсягу правового регулювання, відображеного у досліджуваній пам'ятці права.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дослідження

1. Костира О. В. Філософія правової історії у творчій спадщині Ф. В. Тарановського / О. В. Костира // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2012. – Вип. 63. – С. 191-197.

2. Костира О. В. Ф. В. Тарановський як прихильник багатостороннього підходу до пізнання права / О. В. Костира // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 37. – С. 361-366.

3. Костира Е. В. Соотношение права и нравственности в интерпретации Ф. Тарановского / Е. В. Костира // Юридический вестник. – О., 2008. – № 2. – С. 8-12.

4. Костира Е. В. Норманнская теория в изложении Ф. В. Тарановского / Е. В. Костира // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць: зб. наук. праць. – 2008. – Вип. 33. – С. 439-444.

5. Костира Е. В. Правовое государство в трактовке Ф. В. Тарановского / Е. В. Костира // Митна справа. – 2007. – С. 77-82.

Опубліковані праці атробаційного характеру

1. Костира О. В. Ф. В. Тарановський як історик правової думки / О. В. Костира // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., присвяченої 15-річчю Національного університету «Одеська юридична

академія» та 165-річчю Одеської школи права (Одеса, 30 листопада 2012 р.). – О. : Фенікс, 2012. – Т. 1. – С. 137-139.

2. Костира О. В. Правова гносеологія у творах Ф. В. Тарановського / О. В. Костира // Питання удосконалення методології сучасної юриспруденції : тези 2-ої Міжнар. наук. конф., присвяч. пам'яті проф. О. В. Сурілова (Одеса, 30-31 березня 2012 р.). – О. : Фенікс, 2012. – С. 104-107.

3. Костира О. В. Правова онтологія у працях Ф. В. Тарановського / О. В. Костира // Правове життя : матеріали міжн. наук. конф. проф.-викл. складу. – О. : Фенікс, 2012. – Т. 1. – С. 130-132.

4. Костира О. В. Інструментальна цінність права в концепції Ф. В. Тарановського / О. В. Костира // Актуальні проблеми філософії права: правова аксіологія : матер. Міжнар. «круглого столу» (м. Одеса, 9 грудня 2011 р.). – О. : Фенікс, 2012. – С. 94-97.

5. Костира О. В. Тарановський versus Михайловський: зіткнення двох парадигм праворозуміння / О. В. Костира // Людина і закон: публічно-правовий вимір : матер. М-ли Міжн. науково-практ. конф. «VII Прибузькі юридичні читання» 25-26 листопада 2011 року. – Миколаїв : Іліон, 2011. – С. 317-318.

6. Костыря Е. В. Особенности правопонимания Ф. В. Тарановского / Е. В. Костыря // Тези доповідей міжн. наук. конференції проф.-викл. і аспірантського складу 5-6 червня 2009 р. – О. : Фенікс, 2009. – С. 140-141.

7. Костыря Е. В. Методология исследования правовых источников Ф. Тарановским / Е. В. Костыря // Правове життя сучасної України : Тези доповідей Всеукр. наук. конф., 18-19 квітня 2008 р. – О. : Фенікс, 2008. – С. 98-100.

АНОТАЦІЯ

Костира О. В. Філософсько-правові аспекти наукової спадщини Ф. В. Тарановського. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2013.

У дисертації охарактеризовано філософсько-правові аспекти наукової творчості видатного вітчизняного правознавця Ф. В. Тарановського (1875-1936).

Основою праворозуміння Ф. В. Тарановського визнано філософський позитивізм. Праворозуміння ученого є цілісним складно організованим ученням, в якому поєднуються теоретико-юридичні, історико-правові та філософсько-правові рівні осмислення правової реальності. Зроблено висновок про створення Ф. В. Тарановським підґрунтя інтегративного праворозуміння.

Ф. В. Тарановський відносив правознавство до числа соціальних наук. За предметом дослідження юриспруденція розпадається на три основні галузі – юридичну догматику (або догматичну юриспруденцію), історію права і політику права, а інтегруючою їх дисципліною виступає енциклопедія права – загальне вчення про право та про державу.

Онтологічні аспекти учення про право у творах Ф. В. Тарановського представлено як осмислені з позицій соціології та принципу історизму питання про поняття права, структуру права, включно право в об'єктивному та суб'єктивному сенсі, форми позитивного права, здійснення та застосування права.

Пошуки гносеологічного інструментарію Ф. В. Тарановським головним чином пов'язані з історією права. Будучи філософським позитивістом, у сфері пізнання він був супротивником монізму та прямолінійного одностороннього підходу. Порівняльне правознавство, на думку Ф. В. Тарановського, є найважливішою спадщиною, яку XIX ст. залишило юридичній науці.

Ф. В. Тарановський визнавав цінність права, яку розумів в інструменталістському ключі. Цінністю, охоронюваною правом, слід визнати не тільки індивідуальні бажання, але й обов'язки, яким надана юридична імперативність, а право має на меті забезпечення спільних та індивідуальних інтересів.

У розумінні основного питання історіософії Ф. В. Тарановський був прихильником стадіально-цивілізаційної схеми історичного процесу, рушійними силами якого уважав соціально-економічний фактор, та інші, у тому числі – правові фактори розвитку. Філософія правової історії представлена у нього засобами методологічного оснащення історико-правового дослідження. Ф. В. Тарановський заклав основи методології історико-правового джерелознавства, яку оцінено як підхід до герменевтичної парадигми історико-правового дослідження.

Ключові слова: історія філософії права, філософський позитивізм, праворозуміння Ф. В. Тарановського, енциклопедія права, система юридичних наук, методологія історико-правового джерелознавства, інтегральне праворозуміння.

АННОТАЦИЯ

Костыря Е. В. Философско-правовые аспекты научного наследия Ф. В. Тарановского. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2013.

В диссертации охарактеризованы философско-правовые аспекты научного наследия выдающегося отечественного правоведа Ф. В. Тарановского (1875-1936).

Основой правопонимания Ф. В. Тарановского был философский позитивизм. Правопонимание ученого является целостным сложным организованным учением, в котором сочетаются теоретико-юридические, историко-правовые и философско-правовые уровни осмысления правовой реальности, что было шагом к интегральному правопониманию.

Ф. В. Тарановский разработал оригинальную концепцию соотношения права и государства. Высшая ступень проникновения государственной организации правом, по его мнению, представляет собой принципиальное признание юридических отношений между государством и подданными и признание государством субъективных публичных прав граждан.

Ф. В. Тарановский относил правоведение к числу социальных наук. По предмету исследования юриспруденция распадается на три основные отрасли – юридическую догматику (или догматическую юриспруденцию), историю права и политику права, а интегрирующей их дисциплиной выступает энциклопедия права – общее учение о праве и о государстве.

Ф. В. Тарановский настаивал на взаимосвязи права и морали, обусловленной их происхождением и целью. Отличие права и морали состоит в том, что мораль действует путем наложения односторонних обязанностей, а право действует путем не только обязанностей, но и требований. Право заимствует из морали критерии для установления обязанностей и требований и одновременно способствует нравственному воспитанию общества.

Онтологические аспекты учения о праве в произведениях Ф. В. Тарановский представлено как осмысленные с позиций социологии и принципа историзма вопросы о понятии права, структуре права, включая право в объективном и субъективном смысле, формах позитивного права, осуществлении и применении права.

Поиски гносеологического инструментария Ф. В. Тарановский главным образом связаны с историей права. Будучи философским позитивистом, в сфере познания он был противником монизма и прямолинейного одностороннего подхода.

Ф. В. Тарановский признавал ценность права, которую понимал в инструменталистском ключе. Ценностью, охраняемой правом, следует признать не только индивидуальные желания, но и обязанности, а право имеет целью обеспечение совместных и индивидуальных интересов.

В понимании основного вопроса историософии Ф. В. Тарановский был сторонником стадияльно-цивилизационной схемы исторического процесса, движущими силами которого считал социально-экономический фактор, и другие, в том числе – правовые факторы развития. Он заложил основы методологии историко-правового источниковедения, которую оценено как подход к герменевтической парадигме истории права.

Ключевые слова: история философии права, философский позитивизм, правопонимание Ф. В. Тарановского, энциклопедия права, система

юридических наук, методология историко-правового источниковедения, интегральное правопонимание.

SUMMARY

Kostyrya O. V. Philosophical and Legal Aspects of F. V. Taranovskiy's Scientific Heritage. – Manuscript.

The thesis for a Candidate of Law Degree in the Speciality 12.00.12 – legal philosophy.–National University «Odessa Academy of Law». Odessa, 2013.

The philosophical and legal aspects of outstanding legal thinker of our country F. V. Taranovskiy (1875-1936) are disclosed.

The basis of F. V. Taranovskiy's comprehension is identified as philosophical positivism. F. V. Taranovskiy's legal comprehension was holistic complex theory, that combined theoretical, historical, legal, and philosophical levels of understanding of legal reality. F. V. Taranovskiy created ground of integral legal comprehension.

F. V. Taranovskiy attributed jurisprudence as a kind of social science. He divided jurisprudence into three main areas – legal dogma (or dogmatic jurisprudence), history of law and politics of law. Encyclopedia of law (general theory of law and the state) was declared as integrative legal discipline.

F. V. Taranovskiy presented ontological aspects of the doctrine of the law from the standpoint of sociology and historical principle. It implied questions of the concept of law, the structure of law, objective law and subjective rights, forms of positive law, the implementation and application of law.

F. V. Taranovskiy's search of epistemological tools mainly related to the history of law. As philosophical positivist, in the historical knowledge he was an opponent of monism and straight-sided approach. Comparative Law, according to F. V. Taranovskiy, is the most important scientific legacy of the XIX century.

F. V. Taranovskiy recognized the value of the law and understood it in instrumental sense. The law should protect not only individual desires, but also responsibilities, both common and individual interests.

F. V. Taranovskiy was a supporter of progressive civilizational scheme of historical process. He considered socioeconomic factors as driving force of historical development. Philosophy of legal history was presented in his works as methodological equipping of historical research in legal area. F. V. Taranovskiy laid the foundation for the methodology of historical and legal sources, which was estimated as an approach to hermeneutical paradigm of historical and legal research.

Keywords: history of legal philosophy, philosophical positivism, F. V. Taranovskiy legal comprehension, Encyclopedia of law, system of jurisprudence, the methodology of historical and legal sources, integral legal comprehension.